

Europese Culturele Hoofdstad 2033

De lessen van Nederlandse voorgangers

BOEKMAN

Jack van der Leden

In 2033 mag Nederland opnieuw een Europese Culturele Hoofdstad presenteren, samen met Italië. Dat wordt de vierde editie voor ons land, na Amsterdam (1987), Rotterdam (2001) en Leeuwarden (2018). Steden moeten al dit jaar een aanvraag indienen. [Heerlen](#)¹ en [Nijmegen](#) tonen [belangstelling](#). [Groningen](#) heeft inmiddels de mogelijkheden voor de stad en provincie in kaart laten brengen. De provincie [Zeeland](#) roert zich en ook [Den Haag](#) werpt zich in de race. Hoe verging het de Nederlandse steden in het verleden en wat kunnen de potentiële kandidaat-steden leren van deze ervaringen? Een terugblik in vogelvlucht op basis van bronnen in de Kennisbank² van de Boekmanstichting.

Sinds de start van het European Capitals of Culture ofwel ECOC-initiatief in 1985 met Athene benoemt de Europese Unie (destijds nog Europese Gemeenschap geheten) jaarlijks een Europese stad tot Europese Culturele Hoofdstad. Sinds 2000 zijn dat twee steden (soms meer)³. Naast aandacht voor de rijkdom en verscheidenheid van Europese culturen, zijn het stimuleren van het gevoel bij burgers dat zij deel uitmaken van een gemeenschappelijke culturele Europese ruimte en het versterken van de rol van cultuur in stedelijke ontwikkeling belangrijke doelstellingen. Het evenement heeft zich bewezen als een belangrijke impuls voor culturele ontwikkeling, internationale samenwerking en stedelijke vernieuwing en kan leiden tot langdurige economische en sociale versterking van regio's.

Kandidatuur

De selectieprocedure die aan de toekenning voorafgaat, is complex en langdurig. In het kort: het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie bepalen welke twee EU-lidstaten in welk jaar een stad mogen voordragen. Zes jaar vóór het feestjaar roepen de

nationale cultuurministers steden op zich kandidaat te stellen. Dat leidt tot veel lobby en concurrentie tussen de steden. Politici en stadsbestuurders zien in de kandidatuur als Culturele Hoofdstad van Europa een uitgelezen kans om hun stad cultureel en economisch op de kaart te zetten (lees [Boogaarts et al.](#) 1998 en [Boogaarts](#) 2024).

Een internationaal panel van experts beoordeelt de voorstellen, waarna twee steden worden aanbevolen bij de Europese Commissie. Ook daar wacht een beoordeling door een jaarlijks nieuw samengestelde jury, die erop toeziet dat de aanvraag een Europees cultureel project omvat, met een specifiek Europees thema, gebaseerd op culturele samenwerking. Vervolgens brengt het Europees Parlement advies uit en bepaalt de Europese Raad van Ministers van Cultuur welke twee steden de titel Culturele Hoofdstad van Europa mogen dragen. De Europese Commissie publiceert jaarlijks een evaluatierapport over de resultaten van de Europese Culturele Hoofdsteden van het voorgaande jaar. Meer informatie over het ontstaan van het fenomeen, doelen en beoordelingsprocedures, en gerelateerde

p. 1: *De Reuzen* van Royal de Luxe tijdens Leeuwarden Culturele Hoofdstad, 2018. Courtesy Visit Leeuwarden. Fotografie: Marleen Annema

parlementaire documenten over Culturele Hoofdsteden staan op de [website van de Europese Commissie](#). Zie ook [EcocNews.com](#) voor actuele informatie over Europese Culturele Hoofdsteden.

Citymarketing

In de afgelopen decennia hebben politici en stadsbestuurders het initiatief van Culturele Hoofdstad onder andere aangegrepen om de lokale culturele infrastructuur een flinke boost te geven, toeristen te trekken, hun eigen politieke agenda te ondersteunen of het imago van de stad op te poetsen. Dat beschrijft Inez Boogaarts, internationaal adviseur, manager en onderzoeker op het gebied van strategie-ontwikkeling, transformatie en internationalisering, in *Boekman* 141 (2024).

De aanwijzing tot Europese Culturele Hoofdstad heeft het karakter van een keurmerk na een verhitte en kostbare wedloop, lees het themanummer van *SICAmag* over grootschalige kunstmanifestaties (2000). De competitie tussen steden wordt alsmaar heviger, schrijft ook Wil Munsters in het artikel '[De Culturele hoofdstad van Europa als cultuurtoeristisch product](#)' in tijdschrift *MMNieuws* (2011). Steden die worden uitgeroepen tot Culturele Hoofdstad van Europa krijgen een unieke kans om zich internationaal te profileren en hun imago te versterken, legt hij uit. 'De begerenswaardige eretitel bewijst goede diensten als promotioneel citymarketinginstrument in de felle concurrentiestrijd met andere steden.'

De aanwijzing tot Europese Culturele Hoofdstad heeft het karakter van een keurmerk na een verhitte en kostbare wedloop

Matthijs Keuning gaat hier in zijn [master-scriptie](#) nader op in naar aanleiding van de kandidaatstelling van Utrecht voor Culturele Hoofdstad 2018. Hij onderzoekt hoe steden zich presenteren in aanloop naar het evenement en wat de langetermijneffecten zijn. De Culturele Hoofdstad van Europa wordt steeds populairder in een tijd waarin steden zich van elkaar proberen te onderscheiden om aantrekkelijk te zijn en te blijven voor bewoners en bezoekers, legt hij uit. Het organiseren van dergelijke mega-evenementen staat vaak in het teken van citymarketing.

Een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van de manifestatie was de aanwijzing tot Europese Culturele Hoofdstad van de Schotse industriestad Glasgow in 1990.⁴ Volgens Keuning was de uitverkiezing niet alleen een cultureel hoogtepunt, maar werd het ook met succes ingezet als katalysator voor een grootschalige vernieuwing van de stad. Sindsdien is de titel Europese Culturele Hoofdstad niet alleen bij grote cultuursteden, maar ook bij kleinere steden zeer gewild om zichzelf internationaal te onderscheiden.

Ook Inez Boogaarts en Iris Steen constateren dat het aspect citymarketing met betrekking tot Europese Culturele Hoofdstad 'serieuze omvang' kreeg in Glasgow 1990. Glasgow was 'een doorbraak in de tot dan toe wat eenzijdige aanpak van het culturele-hoofdstadjaar'. De economische impact staat te boek als 'een van de meest geciteerde successen' van de stad. Meer hierover in hun [artikel](#) in *Boekmancahier* 38 (1998) waarin ze terugkijken op 15 jaar Europese Culturele Hoofdsteden.

Amsterdam 1987

Na Athene (1985) en Florence (1986) was Amsterdam in 1987 de derde Culturele Hoofdstad van Europa. In deze eerste jaren van het evenement was de procedure niet competitief, want de beslissing lag vooral in handen van Europese politici. Amsterdam was een 'logische opvolger', [reageerden de organisatoren](#) van het event op de toekenning. 'Op het gebied van internationalisering, culturele verscheidenheid, vernieuwing en het experiment heeft Amsterdam al jaren een leidinggevende rol in Europa en daarbuiten.'

Omslag van programmaboek *Amsterdam Culturele Hoofdstad van Europa 1987: een toekomst voor ideeën*, 1986. Archief Holland Festival. Ontwerp: Thijs van Delden

Genoemde organisatoren waren het Nederlands Theaterinstituut en het Holland Festival (dat in 1987 tevens zijn 40-jarig jubileum vierde), de overheid liet de uitwerking in artistiek en financieel opzicht aan de instellingen over. Dat beschrijft Els Baeten in een [vergelijkende studie](#) tussen de manifestaties in Florence, Amsterdam en Berlijn. Voor de oprichting van een afzonderlijke stichting ontbrak het aan tijd en geld. De voorbereidings-tijd was extreem kort. Begin februari 1985 dienden de directeuren van de organisaties een concept-plan in en een maand later een definitief plan. In het huidige voortraject staat daar zes jaar voor gepland.

Het programmaboek [Amsterdam Culturele Hoofdstad van Europa 1987: een toekomst voor ideeën](#) (1986) bevat een overzicht van de

honderden activiteiten en achtergrond-informatie. Alle kunsten zijn daarin vertegenwoordigd, met veel aandacht voor interdisciplinaire samenwerking, maar ook congressen, lezingen, symposia en festivals. De programmering was gestoeld op drie uitgangspunten: culturele uitwisseling in Europa; gedachtevorming over Europese, culturele identiteit; en vernieuwing in de kunsten. Amsterdam wilde zich als internationale cultuurstad profileren, voor een breed publiek. Thema van het evenement: een toekomst voor ideeën, met als doel zoveel mogelijk kunstuitingen die in ontwikkeling zijn voor het voetlicht te halen. Een van de belangrijkste uitgangspunten van de manifestatie is het in gang zetten en houden van internationale, culturele contacten en samenwerking, volgens [Baeten](#).

Hugo Verschoor beschrijft in '[Amsterdam culturele hoofdstad 1987: elk jaar andere stad](#)' in tijdschrift *Trefpunt* hoe de programmering van het evenement tot stand kwam. Het doel was een zo breed mogelijk aanbod van activiteiten met ruimte voor zowel gevestigde gezelschappen, als kleine en minder bekende groepen. De organisatie hecht veel waarde aan continuïteit: geen eenmalige promotie van de hoofdstad, maar duurzame, internationale culturele samenwerking, ook ná 1987. Denk aan reizende tentoonstellingen en terugkerende festivals. Zo wordt er ingezet op culturele samenwerking met de culturele hoofdstad 1988, Berlijn, bijvoorbeeld met het Internationale Scholieren Theaterfestival (nu International Theatre School Festival, ITS).

[Baeten](#) bevestigt dat het de organisatie niet ging om eenmalige promotie van de hoofdstad. Toch waren de meningen over de intenties versus de uitwerking verdeeld. Zo vraagt Heleen Volman zich in een kritische beschouwing af of de organisatoren werkelijk de doelstelling van de Europese Gemeenschap onderschreven, want in de praktijk lag het accent op city-marketing. Meer hierover in '[Amsterdam culturele hoofdstad: metamorfose van een doelstelling](#)' in tijdschrift *Intermediair*. Zie ook de uitvoerige [evaluatie](#) van de organisatie en de impact van ECOC's van 1995 tot en met 2004 door Robert Palmer voor de Europese Commissie.⁵ Daaruit blijkt onder andere dat ↓

de nominatie van Amsterdam als ECOC-gaststad door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) plaatsvond zonder overleg met de gemeente Amsterdam. Hoewel de organisatoren de ambitie hadden veel van de initiatieven van Amsterdam 1987 voort te zetten, toonde de stad hier weinig interesse voor. Amsterdam deed geen poging om het ECOC te integreren in bredere culturele, economische en sociale strategieën voor de stad, aldus de onderzoeker.

Rompslomp

In ‘[Amsterdam culturele hoofdstad: het supermarktdenken, van kunst naar kosten](#)’ in tijdschrift *Het toneel teatraal* belicht Hans Olink de problemen rond de organisatie en vooral de financiering van het evenement. Die kwam moeizaam op gang, was complex en ondoorzichtig, aldus de auteur. Lees hierover ook ‘[Ons Europa strekt zich uit tot de Oerol: wat blijft er over na Amsterdam Culturele Hoofdstad](#)’ in *De Groene Amsterdammer*. Daarin bevragen Jolande van der Klis en Max Arian betrokkenen over financiële en organisatorische hobbels. De rijkssubsidie voor het evenement was beperkt, de rest moest komen van onder andere de gemeente Amsterdam. Tegelijkertijd werd daar juist flink bezuinigd op kunst en cultuur, vooral op kleinschalige initiatieven. Het Amsterdamse cultuurveld voelde zich miskend, tekent Stan Rijnen op in [Trouw](#), want het stimuleren van de humuslaag als kweekvijver van cultuur was juist een van de doelen.

Een opvallend resultaat van Amsterdam Culturele Hoofdstad was de impuls voor lokale cultuurzenders

Het evenement in Amsterdam kreeg ook landelijk aandacht vanwege de vele financiële en organisatorische problemen, volgens Inez Boogaarts en Iris Steen ([Boekmancahier](#) 1998). Ook Els Baeten benoemt de rommelige administratie en financiering in de eerdergenoemde [vergelijkende studie](#). De kosten bedroegen circa 20 miljoen gulden, waarvan Rijk en gemeente ruim een vijfde deel bijdroegen. Door het beperkte budget moesten de organisatoren het programma constant inkrimpen. Ook was er geen geld beschikbaar voor een uitgebreid verslagboek over de manifestatie. De organisatie werkte met een voortschrijdende planning; men beschikte niet op voorhand over het bedrag waardoor er telkens aanpassingen noodzakelijk waren.

Een opvallend resultaat van het evenement was de impuls voor lokale cultuurzenders. In ‘[Kunst en cultuur op de kabel: terugblik en toekomst Culturele Hoofdstad Zender](#)’ (1987) wordt beschreven hoe voor het eerst het kabelnet wordt ingezet om wekelijks kunst- en cultuurprogramma’s uit te zenden. Het draagvlak om de zender na afloop van het evenement door te zetten was groot, bleek uit een [enquête](#) door de NOS in 1987. Ander onderzoek van de NOS gaf aan dat er ook landelijk belangstelling was voor een aparte kunst- en cultuurzender, zie dit artikel in [Zeitschrift für Kulturaustausch](#).

Toekomst

In zijn toespraak ter afronding van het evenement op 13 december 1987 noemde minister Brinkman (WVC) Amsterdam Culturele Hoofdstad 1987 ‘het begin van een andere manier van kunstzinnig programmeren, Europeser, internationaler’. Als de [toenmalige] EG ‘degelijk cultuurbeleid’ wil voeren, zijn de ervaringen in Amsterdam met dit evenement hét voorbeeld, aldus de minister.

Wanneer Berlijn in 1988 het stokje overneemt, zal Nederland bijdragen met een Nederlands kunst- en cultuurprogramma, kondigt de minister aan, waaronder een televisieproductie over Nederlandse cultuur. Die zal via het Berlijnse kabelnet worden uitgezonden. Conclusie: in (internationale) kunstkringen werd het jaar als succes beschouwd. Amsterdam is cultureel verrijkt en geeft ideeën door naar de toekomst, in overeenstemming met de ↓

ondertitel 'Een toekomst voor ideeën'. Lees verder in '[Amsterdam culturele hoofdstad: de cultuur van Europa is een in elkaar grijpend scharnierwerk](#)', in tijdschrift *Trefpunt*.

Rotterdam 2001

Veertien jaar later viel Rotterdam de eer te beurt om Culturele Hoofdstad te zijn, samen met Porto. Reeds in 1996 verscheen, naar aanleiding van de kandidaatstelling en in opdracht van de gemeente Rotterdam, een verkennend **onderzoek** onder betrokkenen uit de Rotterdamse cultuursector naar de verwachtingen. Welke thema's verdienen aandacht? De havenstad kent een vitale culturele infrastructuur, was de conclusie, en het evenement is een middel om de stad en het culturele leven verder te helpen ontwikkelen. 'Het jaar fungeert als brug: tussen Noord en Zuid, tussen nieuw en oud publiek, tussen stad en regio, tussen professionele en amateurkunst, tussen lokale en internationale kunstenaars, tussen oude en nieuwe culturen.' Maar ook als 'brug naar de toekomst, want het biedt de gelegenheid om stil te staan bij hetgeen bereikt is en om zich te bezinnen op de vraag hoe het verder [moet] met stad en cultuur in de 21e eeuw.'

Promotiefilm *Rotterdam #2001. Mirror of a new society and candidate for cultural capital of Europe in 2001*, 1997. 08:00 min, collectie Stadsarchief Rotterdam (archiefnr. BB-3393). Still: Neon Media

In 1999 formuleerde een aantal bekende Nederlanders, waaronder Han Reiziger, Harry de Winter en Koos Postema, ideeën, voorstellen en visies voor de manifestatie. Als tegengeluid tegen het jargon van beleidsmakers. De bijdragen vallen op door hun eigenzinnigheid, meer dan door de prioriteiten van de lokale politiek, zo vertellen de inleiders. Lees [Stemmen en beelden over Rotterdam culturele hoofdstad standplaats Rotterdam: cultuur van een stad](#).

Bidbook

In 1997 presenteerde Rotterdam zich als kandidaat voor Culturele Hoofdstad van Europa 2001 met een **bidbook**. Daarin wordt benadrukt hoe de stad zich na de verwoesting in 1940 binnen vijftig jaar opnieuw heeft uitgevonden tot een nieuwe stad, gekenmerkt door moderne architectuur, een sterke culturele infrastructuur en een multiculturele samenleving. De samenstellers beschrijven kunst en cultuur als motor van vernieuwing, met grote investeringen in musea, festivals, jeugd, internationale samenwerking en stedelijke ontwikkeling. Het Culturele Hoofdstadjaar moet een blijvende impuls geven aan de stad in de 21ste eeuw.

In 1998 vond de toekenning plaats en konden de voorbereidingen beginnen. Het totale budget voor het evenement was 34,1 miljoen euro ([Palmer 2004, II, 225](#)). Het thema was [Rotterdam is vele steden](#), tevens de titel van het programmaboek (2001). Gedoeld werd op de stad als dynamische verzameling van diverse culturen, wijken en verhalen die gezamenlijk de kracht ervan bepalen. Stedenbouwkundige Bert van Meggelen werd aangesteld als intendant. Hij verzamelde zowel onder cultuurprofessionals als onder bewoners van de stad suggesties voor het programma. Rotterdam werd voor de gelegenheid opgedeeld in twaalf 'steden' of thema's, zoals de jonge stad, de multiculturele stad, et cetera. Daar waren twaalf boodschappen aan gekoppeld. Iedere doelgroep werd op een andere manier bediend. In een **interview** in *Roest* gaat Van Meggelen dieper in op de totstandkoming van het thema en de verwachtingen voor de stad van het evenement.

Op basis van gesprekken met culturele instellingen en initiatiefnemers verscheen in 1999 een eerste aanzet voor het programma, ↓

[Rotterdam 2001 culturele hoofdstad van Europa: steden in de steigers](#) (1999). Het programmaboek (295 pagina's, tegenover 12 pagina's in Amsterdam in 1987), bevat honderden projecten, voorstellingen, tentoonstellingen, installaties, debatten et cetera, en achtergrondinformatie. Het bestaat uit zowel grootschalige als kleinschalige evenementen, in de hele stadsregio, gericht op een brede laag van de bevolking. Een van de doelstellingen is, in lijn met voorgaande verkenningen, om met het cultuuraanbod een breder publiek te bereiken. In het voorwoord beschrijft Van Meggelen het evenement als 'een zoektocht naar de kwaliteiten van de vele verschillende steden die Rotterdam in zich bergt'. In een [interview](#) in *Trouw* (1998) spreekt hij van een investering in de culturele infrastructuur van de stad, met samenwerkingsverbanden tussen culturele instituten in Rotterdam die verder reiken dan het feestjaar.

In zijn [speech bij de opening](#) op 26 januari 2001 ging toenmalig burgemeester Ivo Opstelten in op de wederopbouw van de stad na de Tweede Wereldoorlog tot een nieuwe stad, fysiek en cultureel. Culturele Hoofdstad 2001 biedt Rotterdam 'kansen om bij te dragen aan nieuwe definities voor het begrip "westerse cultuur". Een jaar dat nieuwe perspectieven biedt voor het cultuurbeleid in de 21e eeuw.⁶

Evaluatie

Over die nieuwe perspectieven en in het algemeen de impact van het jaarfeest zijn meerdere publicaties geschreven. Zo verscheen er een verslag van een [evaluatie](#) (2002) onder leiding van Felix Rottenberg. Heeft Rotterdam Culturele Hoofdstad 2001 de stad cultureel 'op de kaart gezet'? En komt er een 'follow up'? Over deze en andere vragen debatteerde een panel bestaande uit onder andere Kees Weeda (hoofd Culturele Zaken), Bert van Meggelen (intendant Rotterdam Culturele Hoofdstad 2001), Herman Meijer (wethouder Rotterdam) en Erik Hitters (socioloog). Het project had volgens veel sprekers de stad cultureel zelfbewuster gemaakt en kunst en cultuur breed in beweging gebracht. Tegelijk klonk er zorg over de toekomst: hoe blijft de energie behouden? Dat vraagt om blijvende vernieuwing, samenwerking tussen

sectoren en voldoende middelen. In '[Meeliften met Rotterdam culturele hoofdstad 2001](#)' in tijdschrift *Museumvisie* onderzoekt Micha Cluysenaer of specifiek de 32 Rotterdamse musea die deelnamen profijt hebben gehad van het evenement.

Hoe goed gaat het tien jaar later met de culturele hoofdstad Rotterdam uit 2001? Heeft de stad de opmars die eind jaren tachtig werd ingezet, kunnen voortzetten in de 21ste eeuw? Juist voor een vervallen havenstad als Rotterdam was de uitdaging groot, legt Floor Milikowski uit in [De Groene Amsterdammer](#). Maar de grote investeringen in iconische cultuurgebouwen en prestigieuze projecten sinds de jaren negentig bleken geen garantie voor levendige cultuurparticipatie; de kloof tussen beleid en daadwerkelijke betrokkenheid van lokaal publiek werd zelfs groter. Volgens [Inez Boogaarts](#) is de vraag naar het succes van het evenement eigenlijk nauwelijks te beantwoorden, 'want deze multidimensionale blockbuster is te complex om in z'n geheel te worden beoordeeld'.

In zijn eerdergenoemde [masterscriptie](#) laat Matthijs Keuning zien hoe steden zich presenteren in aanloop naar het evenement Culturele Hoofdstad van Europa en welke langetermijneffecten te verwachten zijn. In een interview vertelt Van Meggelen: 'We wilden laten zien hoe je samen kunt leven in een stad met veel nationaliteiten, hoe een arbeidersstad een cultuurstad kan worden. Dat is aardig gelukt. Het imago van Rotterdam is gekanteld. Zelfs Amsterdammers spraken bewonderend over Rotterdam.'

De impact op beeldvorming is onderzocht door Greg Richards en Julie Wilson in tijdschrift [Urban studies](#) (2004, opgetekend door Keuning). Het doel van Rotterdam als Culturele Hoofdstad was om bezoekers te trekken, culturele consumptie onder inwoners te stimuleren en de stad te positioneren als culturele bestemming. Uit een enquête onder bewoners en bezoekers en interviews met beleidsmakers en cultuurmanagers blijkt echter dat Rotterdam 2001 de stad weliswaar meer op de kaart heeft gezet als culturele bestemming, maar dat de bestaande beelden van moderne architectuur, stad aan het water en arbeidersstad dominant waren gebleven. Zie ook dit [publieksonderzoek](#) ↓

onder bezoekers van activiteiten in Rotterdam en Porto.

Leeuwarden 2018

Op 6 september 2013 selecteerde de jury van de Europese Commissie unaniem Leeuwarden tot Culturele Hoofdstad 2018, samen met Valletta, op Malta. Jacob Haagsma constateert in *Boekman* 114 (2018) dat de focus de laatste jaren niet meer ligt bij de grote steden, maar eerder bij steden in de periferie, ‘vaak in een regio die wel een steuntje in de rug kan gebruiken’. Leeuwarden opereert niet als eiland, legt hij uit, de hele provincie Friesland wordt er nadrukkelijk bij betrokken. Lees ‘[Cultuur als katalysator voor verandering: Leeuwarden-Fryslân 2018](#)’, zie ook ‘[Outsider Leeuwarden wint strijd Culturele Hoofdstad](#)’, waarmee *de Volkskrant* kopte op 7 september 2013. Froukje Stuursma verheldert in haar [master-scriptie](#) de sociale dimensie van het evenement. ‘Het was de kleinste stad die meedong naar de titel en degene met het kleinste budget.’ De stad behoorde en behoort tot de tien armste gemeenten in het land, tekent Jeffrey Meulman op in *Boekman* 123 (2020).

Het fenomeen Culturele Hoofdstad is een vehikel om bredere ontwikkelingen te genereren op economisch, sociaal en cultureel gebied

Bij de toewijzing ligt de nadruk op de overtuigingskracht van het bid: steden formuleren vanuit een urgente maatschappelijke, economische of culturele context een ambitieus programma dat Europese relevantie heeft en als katalysator voor verandering kan dienen. Daar ging in 2013 een serieuze strijd aan vooraf, vertellen Claudia Kammer en Pieter van Os in *NRC Handelsblad* op 29 november 2012. Ook Den Haag, Eindhoven, Maastricht en Utrecht dongen mee. Steden die voor de toewijzing voor 2033 opnieuw een poging wagen! Het artikel biedt een vergelijking tussen de motivatie, thema, budget en mogelijke knelpunten van de vijf kandidaat-steden. Waar Maastricht en Eindhoven zich profileerden als respectievelijk ‘experimentele tuin van Europa’ en ‘typische internationale stad’, legt Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa (LF2018) de nadruk op mienskip, gemeenschapszin, het verbinden van mensen door cultuur. Het staat voor onderlinge verbondenheid en betrokkenheid.

Scepsis

Niet iedereen was op voorhand enthousiast over de toekenning, tekent Anka van Voorthuysen op in *Binnenlands Bestuur*. Zeker niet omdat er ook veel werd bezuinigd op culturele voorzieningen. Tegenstanders vroegen zich af waarom je als gemeente een dergelijke investering doet in een evenement terwijl onduidelijk is wat je ervoor terugkrijgt. Voorstanders wijzen juist op de economische impact van cultuurinvesteringen. Gedurende de twaalf jaar tussen het lanceren van het idee in 2006 en de realisatie in 2018 was het meerdere keren kantje boord of het project überhaupt doorgang kon vinden. Dat schrijft Gerard de Vries in een [terugblik](#) op het evenement.

Het fenomeen Culturele Hoofdstad is een vehikel om bredere ontwikkelingen te genereren, om een probleem aan te pakken, zaken los te wrikken, op economisch, sociaal en cultureel gebied, volgens cultuurwethouder van Leeuwarden (tot 2017) Isabella Diks in het eerdergenoemd interview in *Binnenlands Bestuur*. ‘In de beginjaren liet een Culturele Hoofdstad op z’n minst een nieuw theater of een plein met stadsfontein aanleggen om de opbrengst van de titel tastbaar te maken, maar inmiddels is

Openingsceremonie van Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018, 27 januari 2018. Courtesy Arcadia. Fotografie: Koen Noorduin

het resultaat niet direct zichtbaar in nieuwe bakstenen. (...) 'Het legt een fundament onder een sociaal-economische ontwikkeling die zich soms cultureel uit.' Diks benadrukt dat je het evenement kunt inzetten om meerjarige ontwikkelingen aan te jagen, bijvoorbeeld op het gebied van voedselproductie, water-technologie en ecotoerisme.

Mienskip

LF2018 was het grootste culturele project uit de Friese geschiedenis qua omvang, complexiteit en kosten. Het bidbook is getiteld *Leeuwarden-Ljouwert's application for European Capital of Culture 2018: Iepen Mienskip* (2018). Het creëren van een Iepen Mienskip betekent volgens de samenstellers mensen met verschillende achtergronden samenbrengen. Het doel is het versterken van het gemeenschapsgevoel door middel van culturele participatie. 'Het gaat er niet zozeer om kant-en-klare culturele activiteiten aan te bieden, maar eerder om risico's te nemen, te experimenteren, vaak in een combinatie van kunst en wetenschap, kunst en maatschappelijke realiteit, kunst en landschap.' Het programma draaide onder meer om de thema's lucht, water, aarde, relatie stad en platteland en culturele diversiteit.

Een internationaal [evaluatie-rapport](#) van Leeuwarden als Culturele Hoofdstad (ECORYS/CSES 2019) bevestigt dat dit sociale aspect van betrekken en stimuleren van de lokale bevolking bij de ontwikkeling en uitvoering van projecten voor het culturele programma een cruciaal onderdeel was van het evenement. Ook betekende het een grote stimulans voor amateurkunstenaars en vrijwilligers in de regio.

Programma

Rudi Wester werd al in 2012 tot artistiek directeur benoemd van LF2018. 'Een zware klus aangezien veel Friezen dat helemaal niet zagen zitten', aldus Wester in een reportage in *Boekman* 107 (2016).⁷ Ze geeft voorbeelden van bijzondere projecten die stonden gepland in zowel de stad Leeuwarden als de provincie Friesland. Zoals elf fonteinen van internationale kunstenaars in de elf steden, met als curator Anna Tilroe (waarover de [meningen verdeeld](#) waren). In het Fries Museum kwamen tentoonstellingen over beroemde inwoners van Leeuwarden, zoals Margaretha Zelle, ofwel Mata Hari, en M.C. Escher. Zie [hier](#) meer hoogtepunten uit het programma.

Het Culturele Hoofdstadjaar kent drie hoofdoelstellingen, aldus Sjoerd Feitsma, toenmalig wethouder van financiën en cultuur in Leeuwarden, in *NRC Handelsblad* (2018): Friesland als toeristische attractie beter op de kaart zetten, aandacht voor de ecologische kwetsbaarheid van de regio en jongeren in aanraking brengen met kunst en cultuur.

De Friezen hebben 70 miljoen euro begroot voor het Europese cultuurjaar, in de verwachting dat de investeringen ook op langere termijn wat opleveren. Dat vertelt Sjoerd Bootsma, een van de vijf programmaleiders van LF2018, in *Het Financieele Dagblad* (2017). Iedere geïnvesteerde euro in het evenement bracht tenminste € 2,25 op, werd *achteraf* vastgesteld. Naar eigen zeggen zijn de investeringen ‘ras door stad en land’ terugverdiend, tekent ook Jeffrey Meulman op in *Boekman* 123 (2020), maar of de ‘gedroomde sociale cohesie binnen de mienskip (...) ook gelukt is, daar mag de geschiedenis over oordelen.’ Froukje Stuursma deed voor haar *masterscriptie* aan de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek naar evaluatie van sociale doelen in culturele programma’s, zoals Culturele Hoofdstad Leeuwarden. Die schiet tekort, constateert Stuursma, ze komt daarom met suggesties.

Leeuwarden-Fryslân 2018 heeft bewezen iets in werking te hebben gezet

De gemeente, provincie en organisatie zetten in op 4 miljoen bezoekers en 1,4 miljoen overnachtingen, maar willen als culturele hoofdstad van Europa niet zomaar citymarketing bedrijven. ‘Wij willen in Friesland een beweging op gang brengen’, vertelt Feitsma in *NRC Handelsblad* (2018). John Bonnema, zakelijk directeur van de organiserende stichting Leeuwarden-Fryslân 2018, valt hem bij: ‘Het heet hier niet voor niets mienskip. Door de hele Friese gemeenschap erbij te betrekken, willen we wat we doen voor een langere periode bestendigen.’ Ook staat er een aanpak klaar om op cultureel en toeristisch gebied door te trekken na 2018, aldus Bonnema. In 2019 verscheen in opdracht van de gemeente Leeuwarden en de provincie Friesland een *cultureel programmaboek* voor de tien jaar volgend op het feestjaar.

Engagement

In *Boekman* 118 (2019) reflecteren betrokkenen bij LF2018 op het thema kunst en engagement. Zo vertelt Edith Nobel (provincie Friesland, verantwoordelijk voor de heroriëntatie van het cultuurbeleid) dat de manifestatie bottom-up is voortgekomen uit een burgerinitiatief van een groep mensen uit Friesland die pleit voor maatschappelijke verbeteringen. Jannewietske de Vries (voormalig cultuurgedeputeerde en initiatiefneemster) legt uit dat gekozen is voor een iepen mienskip om een beweging op gang te brengen met behulp van kunst en cultuur. ‘Heel vaak lopen kunstenaars net iets voor, die hebben een antenne voor ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken. De maatschappij volgt.’

LF2018 heeft bewezen iets in werking te hebben gezet. Dat concluderen de gemeente Leeuwarden en de provincie Friesland in *Slotmeting LF2018: onderzoeksresultaten* (2019). Zo zijn de economische KPI’s (Key Performance Indicators, meetbare indicatoren), denk aan het aantal bezoekers, de inkomsten uit het hoofdprogramma en het beoogde herhaalbezoek, gerealiseerd, maar ook de indicatoren van de beoogde verandering dankzij LF2018. Het meest sprekende voorbeeld hiervan is dat de Mienskipprojecten samen op één eindigden in de lijst van evenementen die de meeste bezoekers trokken. Ook de stijgende waardering voor LF2018 gedurende het jaar en de

toegenomen participatie onder bewoners die weinig affiniteit hadden met cultuur, laten zien dat de Culturele Hoofdstad iets in beweging heeft gezet. Directeur Tjeerd van Bekkum [noemt als ultiem hoogtepunt de Reuzen van het Franse gezelschap Royal de Luxe](#), die in augustus 2018 door Leeuwarden wandelden.

In een kritische terugblik op LF2018 betoogt Jeffrey Meulman dat het evenement in het ideale geval de Europese cultuur bijeenbrengt en Europeanen verbindt middels de viering van hoogwaardige kunst en cultuur. 'Maar je kunt de Capital of Culture ook zien als pure citymarketing in de hoop dat je hotels de komende vijftien jaar vol zitten.' Hij constateert dat in Leeuwarden de hotelprijzen tot 'Abu Dhabi-achtige proporties' stegen tot soms 650 euro per nacht. Juist nu als gevolg van de coronacrisis de toekomst heruitgevonden moet worden, kan de Europese Culturele Hoofdstad van betekenis zijn, legt hij uit in [Boekman](#) 123 (2020).

Uit de hand gelopen feest?

Het succes van Culturele Hoofdsteden hangt niet alleen af van de hoogte van het beschikbare budget en de gekozen aanpak, leggen Inez Boogaarts en Iris Steen uit in tijdschrift [Boekmancahier](#) 38 (1998), maar ook van het thema, de hoogtepunten, de aantrekkingskracht van de stad op zich, regionale betrokkenheid en samenwerking met bedrijven. Maar Culturele Hoofdsteden laten zich lastig met elkaar vergelijken, vanwege de grote verschillen in omvang, uitvoering en inhoud. Zeker Amsterdam 1987 staat in alle opzichten ver af van het evenement in Rotterdam en Leeuwarden, vanwege de kleinere schaal, minder voorbereidingstijd en een lager budget. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de [studie](#) van Els Baeten over de manifestaties in de beginjaren van het evenement. Haar advies aan kandidaat-steden is degelijk maar weinig verrassend: begin op tijd en creëer zekerheid over de financiering.

De aanbevelingen van Van Meggelen, intendant van het grootschaliger Rotterdam 2001, sluiten beter aan bij de huidige omstandigheden van Culturele Hoofdstad: maak internationaal indruk, neem engagement op in het programma en zorg voor balans tussen ambities en praktijk.

Inez Boogaarts relateert het allemaal een beetje: de mooiste tijd voor een kandidaat-stad voor het evenement is toch de voorbereidingstijd, 'wanneer er nog hoop en optimisme is, waar alles mogelijk lijkt en de sfeer tussen de uiteenlopende, internationale en lokale betrokkenen meestal nog goed is' ([Boekman](#) 141, 2024). Wat is er na jaren nog te merken van positieve effecten? Zelfs lokale successen uit voorgaande jaren bekliven nauwelijks. 'Misschien moet daarom van een cultureel hoofdstadjaar niet meer worden verwacht dan het is: een uit de hand gelopen feest' ([MMNieuws](#) 2001).

Literatuuronderzoek naar de doelstellingen van het programma Culturele Hoofdsteden van Europa door Roanne van Leijden in haar [masterscriptie](#) (2011) wijst uit dat steden moeite hebben met het verbeteren van hun imago. Stedelijke ontwikkeling kan niet enkel aan een culturele interventie worden toegeschreven. Vermoedelijk is het belangrijker dat er bevlogen individuen en visionairs in de stad aanwezig zijn die het evenement tot een succes kunnen maken. De conclusie is dat de kracht van het evenement duidelijk ligt in het enthousiasme van de gemeenten, instituten en particulieren in de stad om goed over de toekomst en de culturele sector van de stad na te denken.

Tot slot: tips voor kandidaat-steden

In [Het Financieele Dagblad](#) geeft Van Meggelen de noordelijke stad drie tips: zorg voor één sleutelproject dat je internationaal op de kaart zet. 'Dat in de hoofden van de mensen blijft rondzingen.' Het Rotterdamse voorbeeld was het project 'Preken voor andermans parochie', waarin voorgangers wisselden van gebedshuis met als doel verschillende religieuze richtingen met elkaar in contact te brengen om onderling van gedachten te wisselen (zie dit artikel in [Trouw](#)). In Leeuwarden zou dat sleutelproject [11 fountains](#) kunnen zijn, of [Lân Fan Taal](#) van Roos van Geffen: een vrijstaat waarin in het Fries, Nederlands, Duits en Engels performances, tentoonstellingen en andere activiteiten plaatsvinden, aldus de interviewer. En laat als stad zien 'dat je een urgent maatschappelijk thema op de kaart zet.' Voor Leeuwarden is dat armoede, zowel sociaal als ecologisch. Tot slot adviseert Van Meggelen om de balans ↓

te bewaren: tussen groot en klein, jong en oud, lokaal en internationaal.

Historicus en journalist Geert de Vries schreef in 2023 een terugblik op Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad op basis van interviews met ruim 120 betrokkenen in opdracht van de gemeente Leeuwarden en het Historisch Centrum Leeuwarden: [Het wonder van 2018: terugblik op Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa](#). Hij spreekt van het grootste culturele project uit de Friese geschiedenis qua omvang, complexiteit en kosten. De Vries noteerde zeven tips voor toekomstige kandidaat-steden. Journalist Roelie Fopma vatte ze kort samen in [NRC](#):

- Leg de lat hoog, maar wees wel realistisch. De ambitie om met het evenement armoede te bestrijden bleek te hoog gegrepen.
- Maak afspraken met provincie en gemeente over bestuur en financiering, zorg voor draagvlak.
- Culturele Hoofdstad is een project van lange adem. Kies de juiste mensen en maak heldere afspraken over taakverdeling en verantwoordelijkheden.
- Internationale projecten zijn vereist. Dat kan lokaal weerstand oproepen.
- Let op de begroting.
- Denk na over de ‘erfenis’.
- Wat er ook gebeurt, altijd blijven lachen.

De links in deze Verkenning gaan naar de Kennisbank van de Boekmanstichting. Digitale documenten zijn online te raadplegen mits auteursrechtvrij.

Stuur ons bij vragen een [mail](#).

Boeken en tijdschriften kunnen op afspraak in de bibliotheek worden geraadpleegd.

Boeken zijn bovendien te leen.

Bronnen

- Amsterdam culturele hoofdstad van Europa 1987 (1987) [Culturele hoofdstad zender: kunst en cultuur op de kabel: terugblik en toekomst](#). Amsterdam: Amsterdam culturele hoofdstad van Europa 1987.
- Arian, M. en J. van der Klis (1987) ‘[Ons Europa strekt zich uit tot de Oeral: wat blijft er over na Amsterdam Culturele Hoofdstad](#)’. In: *De Groene Amsterdammer*, 8 januari.
- Austen, S. (1987) ‘[Die Kulturstadt Europas: Kulturfest oder Festivalkultur?](#)’. In: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, jrg. 38, nr. 4, 461-599.
- Baeten, E. (1989) [De Europese cultuursteden: voorbeelden en analyse](#). Brussel: Vlaams Theater Instituut.
- Berg, J. van den (2016) ‘[IJSfontein krijgt koel onthaal](#)’. Op: [www.nd.nl](#), 19 februari.
- Berg, J. van den (2018) [Culturele Hoofdstad Leeuwarden verwerft afgelopen jaar bekendheid door kunst – en door demonstraties](#). Op: [www.volkskrant.nl](#), 27 november.
- Boogaarts, I. (1996) [Rotterdam Europese Culturele Hoofdstad 2001](#). Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Boogaarts, I. (hoofdred.en bijdr.) (2000) ‘[Groot, groter, grootst!](#)’. In: *SICAmag*, nr. 6, 3-19.
- Boogaarts, I. (2001) ‘[Culturele hoofdsteden: het best bewaarde geheim van Europa](#)’. In: *MMNieuws*, jrg. 3, nr. 8, 1-2.
- Boogaarts, I. (2024) ‘[Chemnitz 2025: ontdekt het ongeziene, vergeet het politieke](#)’. In: *Boekman*, jrg. 36, nr. 141, 42-45.
- Boogaarts, I. en C. Schenkeveld (1996) [Rotterdam Europese culturele hoofdstad 2001](#). Rotterdam: gemeente Rotterdam.
- Boogaarts, I. en I. Steen (1998) ‘[Vijftien jaar Europese culturele hoofdsteden](#)’. In: *Boekman-cahier*, jrg. 10, nr. 38, 335-342.
- Boel, F., F. Meijer en J. Post (red.) (1999) [Stemmen en beelden over Rotterdam culturele hoofdstad standplaats Rotterdam: cultuur van een stad](#). Rotterdam: Koppel.
- Bosman, E. (1998) ‘[Bert van Meggelen, Rotterdam Culturele Hoofdstad](#)’. Op: [www.trouw.nl](#), 27 augustus.
- Cluysenaer, M. (2002) ‘[Meeliften met Rotterdam culturele hoofdstad 2001?](#)’. In: *Museumvisie*, jrg. 25, nr. 4, 35-37.
- Dannis, R. (eindred.) (2000) [Rotterdam is vele steden: programma Rotterdam 2001 culturele hoofdstad van Europa = Rotterdam is many cities: programme Rotterdam 2001 cultural capital of Europe](#). Rotterdam: Rotterdam 2001 culturele hoofdstad van Europa.
- Embrechts, A. (2018) ‘[Hoog bezoek voor Leeuwarden: drie Franse reuzen, een mega-operatie](#)’. Op: [www.volkskrant.nl](#), 16 augustus.
- Es, A. van en P. de Graaf (2013) ‘[Outsider Leeuwarden wint strijd Culturele Hoofdstad](#)’. Op: [www.volkskrant.nl](#), 7 september.
- Fopma, R. (2023) ‘[Als je Culturele Hoofdstad van Europa wilt worden: voorkom een wespennest](#)’. Op: [www.nrc.nl](#), 6 november.
- Fox, T. en J. Rampton; ECORYS en CSES (2019) [Ex-post evaluation of the 2018 European capitals of culture](#). Brussel: European Commission.
- Franz, K. (et al.) (eds.) (2025) [First evaluation cultural strategy of the City of Chemnitz: making space for culture 2018 to 2030](#). Chemnitz: City of Chemnitz.

- Frederiks, J. en T. Kessel (2020) 'Cultuur en duurzame ontwikkeling dicht bij de grond: Europese Culturele Hoofdstad Leeuwarden Fryslân 2018'. In: *Boekman*, jrg. 32, nr. 125, 16-19.
- Go, F. (et al.) (2000) 'Rotterdam 2001: creating more cultural capital than it costs'. In: *International journal of arts management*, jrg. 2, nr. 2, 26-39.
- Haagsma, J. (2018) 'Cultuur als katalysator voor verandering: Leeuwarden-Fryslân 2018'. In: *Boekman*, jrg. 30, nr. 114, 26-27.
- Haagsma, J. (2019) 'Kunst en de rol van de burgers: Leeuwarden-Fryslân 2018'. In: *Boekman*, jrg. 31, nr. 118, 20-23.
- Hitters, E. (2001) 'The social and political construction of a European cultural capital: Rotterdam 2001'. In: *The international journal of cultural policy*, jrg. 6, nr. 2, 183-199.
- Jones, G. (2002) *Evaluatiedebat Rotterdam Culturele Hoofdstad 2001*. Rotterdam: Rotterdamse kunststichting.
- Kammer, C. en P. van Os (2012) 'Stedenstrijd om culturele hoofdstad'. Op: www.nrc.nl, 29 november.
- Keuning, M.H. (2012) *Culturele Hoofdstad van Europa: een onderzoek naar de communicatie-strategie en de langetermijneffecten*. Master-scriptie Universiteit Utrecht.
- Laer, E. toe (2017) 'Alle ogen zijn gericht op Leeuwarden'. In: *Het Financieele dagblad*, 30 december.
- Leijden, R. van (2011) *De toekomst van Culturele Hoofdsteden van Europa*. Masterthesis Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Lent, D. van (2018) 'Culturele Hoofdstad moet investering in toekomst Friesland zijn'. Op: www.nrc.nl, 24 januari.
- Meggelen, B. van (voorw.) (1999) *Rotterdam 2001 culturele hoofdstad van Europa: steden in de steigers*. Rotterdam: Rotterdam Culturele Hoofdstad 2001.
- Meulman, J. (2020) 'Zelfpromotie en idealisme in Iepen Mienskip gingen hand in hand?'. In: *Boekman*, jrg. 32, nr. 123, 16-17.
- Milikowski, F. (2011) 'Meesterwerken zonder publiek'. In: *De Groene Amsterdammer*, jrg. 135, nr. 13, 38-41.
- Munster, M. (2011) 'De Culturele hoofdstad van Europa als cultuur toeristisch product'. In: *MMNieuws*, jrg. 13, nr. 2, 12-15.
- Nouwen, P. en I. Opstelten (2001) *Openingtoespraak 26 januari 2001 door Mr. Paul Nouwen, voorzitter Stichting Rotterdam 2001 Culturele Hoofdstad van Europa; Speech burgemeester I.W. Opstelten bij de opening Rotterdam 2001, Culturele Hoofdstad van Europa, vrijdag 26 januari '01 in de Doelen*. Rotterdam: Rotterdam 2001 culturele hoofdstad van Europa.
- Olink, H. (1987) 'Amsterdam culturele hoofdstad: het supermarktdenken van kunst naar kosten'. In: *Het toneel teatraal*, jrg. 108, nr. 7, 44-50.
- Palmer, R. (2004) *European cities and capitals of culture: city reports, part I; part II*. Brussel: Palmer/Rae Association.
- Richards, G. en J. Wilson (2004) 'The impact of cultural events on city image: Rotterdam, cultural capital of Europe 2001'. In: *Urban studies*, jrg. 41, nr. 10, 1931-1951.
- Richards, G., E. Hitters en C. Fernandes (2002) *Rotterdam and Porto: cultural capitals 2001: visitor research*. Arnhem: ATLAS, Association for Tourism and Leisure Education.
- Rijven, S. (1987) 'Amsterdam: groot door kleinschaligheid'. In: *Trouw*, 29 januari. Opgenomen in *Knipselkrant Raad voor de Kunst*, jrg. 19, nr. 4, 29.
- Schaapman, J. (et al.) (red.) (2019) [*Cultureel programma LF2028*]. Leeuwarden: LF2028.
- Schrijfburo Terwisscha en Wagenaar (2019) *Slotmeting LF2018: onderzoeksresultaten*. Leeuwarden: Gemeente Leeuwarden, Provincie Friesland.
- Schuijt, D. en L. Mertens (1999) 'Culturele hoofdstad 2001: Rotterdam is vele steden'. In: *Roest*, nr. 2, 12-15.
- Smit, L. (1988) 'Amsterdam culturele hoofdstad: de cultuur van Europa is een in elkaar grijpend scharnierwerk'. In: *Trefpunt*, nr. 1, 3-4.
- Spinhuis, H. (1987) *Culturele hoofdstad zender: samenvatting*. Hilversum: NOS.
- Steen, P. van der (2023) 'Heerlen wil culturele hoofdstad van Europa worden'. Op: www.nrc.nl, 8 maart.
- Stienstra, G. (2024) *Urban Heerlen transformed through improvised music exposure into a European Capital of Culture*. Masterscriptie Radboud Universiteit.
- Stuursma, F.D. (2014) *Culturele Hoofdstad van Europa: Mienskip of diversiteit? Een onderzoek naar de evaluatie van de sociale dimensie van het programma van Leeuwarden 2018*. Masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen.
- Verschoor, H. (1987) 'Amsterdam culturele hoofdstad 1987: elk jaar andere stad'. In: *Trefpunt*, nr. 3, 15-17.
- Visschedijk, P. (voorw.) (2018) *Leeuwarden-Ljouwert's application for European Capital of Culture 2018: Iepen Mienskip*. Leeuwarden: Stichting Culturele Haadstêd, Gemeente Leeuwarden, Provincie Friesland.
- Volmar, H. (1987) 'Amsterdam culturele hoofdstad: metamorfose van een doelstelling'. In: *Intermediair*, jrg. 23, nr. 31, 39, 41.
- Voorthuijsen, A. van (2012) 'Cultuurstrijd in de Haadstêd'. In: *Binnenlands bestuur*, jrg. 33, nr. 15, 22-23, 25.
- Vries, G. de (2023) *Het wonder van 2018: terugblik op Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa*. Gorredijk: Noordboek.
- Weeda, K. (ed.) (1997) *Rotterdam 2001: Rotterdam, miroir d'une société nouvelle et candidate pour la Ville Européenne de la culture 2001 = Rotterdam, mirror of a new society and candidate for Cultural Capital of Europe in 2001*. Rotterdam: Municipality of Rotterdam.
- Wester, R. (2016) 'Leeuwarden, de oude en nieuwe hoofdstad van cultuur'. In: *Boekman*, jrg. 28, nr. 107, 12-13.
- Willems, M. (2012) 'Maastricht, Leeuwarden en Eindhoven door in strijd om culturele hoofdstad'. Op: www.nrc.nl, 30 november.
- Witman, B. (1997) 'Lobby voor culturele hoofdstad Europa gaat laatste fase in Rotterdam geeft zichzelf goede kans voor 2001'. Op: www.volkscrant.nl, 24 oktober.
- Zwam, E. van (1987) 'Amsterdam een merkwaardig cultuurbroeinest'. In: *Eindhovens dagblad*. Opgenomen in *Knipselkrant Raad voor de Kunst*, jrg. 19, nr. 12, 1.

Noten

- 1 Zie ook Stienstra, G. (2024).
- 2 De Kennisbank van de Boekmanstichting bevat **meer dan 300 documenten** over het fenomeen Europese Culturele Hoofdstad, waaronder (internationale) impactanalyses, evaluaties en vergelijkende onderzoeken.
- 3 Zie voor een overzicht van Europese Culturele Hoofdsteden: culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/designated-capitals-of-culture
- 4 Zie **deze selectie van documenten** over Glasgow als Europese Culturele Hoofdstad 1990 in de Kennisbank.
- 5 *European cities and capitals of culture: city reports, part I; part II* bevat informatie en analyses over de organisatie en impact van de Europese culturele hoofdsteden van 1995-2004. Onderwerpen zijn onder andere: cultureel programma en impact; infrastructuur; communicatie, promotie en media-respons; Europese perspectieven en dimensie; economische perspectieven; perspectieven van bezoekers; monitoring en evaluatie; erfgoed en langetermijneffecten. De studie documenteert ook het initiatief van de Europese culturele maanden van 1995 tot 2003. Het rapport verwijst tevens naar de langetermijneffecten van de tien Europese culturele hoofdsteden in de periode 1985-1994.
- 6 Meer over de totstandkoming en de verwachtingen van het evenement in een artikel van Erik Hitters: *The social and political construction of a European cultural capital: Rotterdam 2001* (2000).
- 7 Er is veel te doen geweest rond de leiding van LF2018: Rudi Wester vertrok alweer snel, zie bijvoorbeeld www.liwwadders.nl/rudi-wester-al-anderhalf-jaar-vertrokken-bij-organisatie-culturele-hoofdstad/ en ook artistiek leider/directeur Lieven Bertels stopte voortijdig: [//fryslan1.frl/2017/05/18/ingrepen-bij-culturele-hoofdstad-provincie-nog-grotere-sponsor/](http://fryslan1.frl/2017/05/18/ingrepen-bij-culturele-hoofdstad-provincie-nog-grotere-sponsor/)

Jack van der Leden
is informatiespecialist en redacteur
bij de Boekmanstichting

Colofon

Boekman Verkenningen is een onregelmatig verschijnende digitale uitgave van de Boekmanstichting.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werkterrein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaal-economische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunsteducatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook www.boekman.nl

Redactie

Annabel Essink, Jan Jaap Knol,
André Nuchelmans en Tonya Sudiono

Met dank aan
Heidi Heinonen en Mieke Nooijen
(Kenniskbank) en aan Sjoerd Bootsma
(van 2010 tot en met 2025 betrokken
bij kandidatuur, uitvoering en legacy
van LF2018) voor zijn advies en commentaar

Productie

Jack van der Leden

Redactieadres

Boekmanstichting,
t.a.v. redactie
Herengracht 415,
1017 BP Amsterdam,
telefoon 020 – 624 37 36,
e-mail
redactie@boekman.nl

Eindredactie

Loft 238 Tekst & Media, Paul Postema

Beeldredactie

Hidde van Greuningen,
Joseph Plateau

Vormgeving

Joseph Plateau, Amsterdam

Al het mogelijke is gedaan om
rechthebbenden van beeld te achterhalen.
Indien u meent over auteursrechten te
beschikken van beeld in deze *Boekman Extra*,
dan kunt u contact opnemen met de
Boekmanstichting in Amsterdam.